

„ŽYDAI LIETUVOJE“

Literatūros ir fotodokumentikos paroda

Žydų įsikūrimas Lietuvoje

Žydai Lietuvoje yra senbuviai.

Iki XIV a. čia būta žydų. XIV a. žydai jau tvirtai įsikūrė Lietuvoje.

Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio (LDK) Vytauto privilegijomis 1388-1389 m. žydų bendruomenės buvo pavaldžios tik didžiajam kunigaikščiui, o patys žydai tapo laisvaisiais gyventojais.

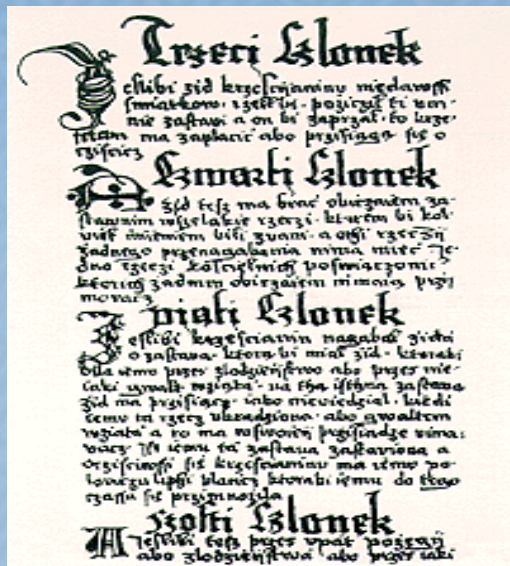
Jie turėjo aukštą statusą visuomenėje: suteikta gyvybės, nuosavybės apsauga, teisė laisvai važinėti, prekiauti, užsiimti finansine veikla ir kt. Jiems buvo pripažinta teisė išpažinti savo tikėjimą ir švęsti savas religines šventes, o *sinagogos* (maldos namai) ir kapinės saugomos nuo pasikėsinimų.

XVI-XVIII a. LDK padaugėjo žydų. Dauguma jų apsigyveno Lietuvos miesteliuose (*štetl*). Juose susiformavo savotiška gyvenimo erdvė, kurioje atsirado ir vystėsi žydiškasis gyvenimo būdas, plėtojosi kultūra. Kiekviename miestelyje veikė sinagoga, mokyklos, kapinės. Žydai daugiausia bendravo tarpusavy, bet palaikė draugiškus santykius ir su lietuviais. Plačiai bendraudami, žydai nenutautėjo: išsaugojo savo tautinę savastį, identitetą, savą kultūrą.

Gyveno greta lietuvių, bet vis dėlto atskirai.

Šilutės apskrityje pirmieji žydai apsigyveno Rusnėje 18 a.

Žydų įsikūrimas Lietuvoje

Vytauto Didžiojo privilegijos
titulinis lapas

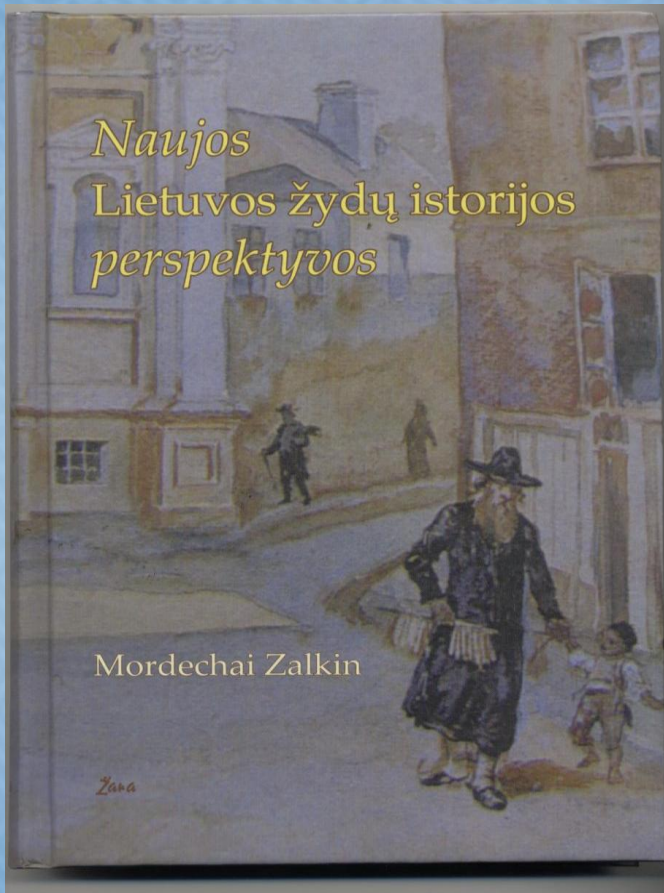

Žydų gatvė Vilniaus senamiestyje

Kasdieninis žydų gyvenimas

Žydų įsikūrimas Lietuvoje

Naujos
Lietuvos žydų istorijos
perspektyvos

Mordechai Zalkin

Zana

Iš krašto praeities — Žydų kultūros pėdsakai Žemaičių Naumiestyje

Iki holokausto Antrojo pasaulinio karo metais žydų bendruomenė Žemaičių Naumiestyje gyvavo ne vieną šimtmetį. Hitlerio nacistinė politika užgrobišose šalyse ir karo neramumai išblaškė gana uždarai gyvenusią ir vis dėlto aktyviai krašto visuomeniniame gyvenime bei kultūroje besireiškusią žydų bendruomenę. Vienas iš nedugali žydų bendruomenės paliktų ženklų Žemaičių Naumiestyje — sinagoga miestelio centre, Sodu gatvėje.

Pastato likimas neišskus

Sinagoga statyta 1816 m. Žemaičių Naumiesčio žydų bendruomenės lėšomis. 1929 m. sinagoga po gaisro buvo dar kartą perstatyta. Tarybiniais metais pastate veikė vidurinė mokykla, sporto salė. Vėliau buvo pristatytas pristas ir atidaryti kultūros namai.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, pastatą įsuko nesibaigianti biurokratinė karuselė: 2005 m. sausį sinagogos privatizavimą sustabdė Privatizavimo komisija. Procesas sustojo, nes buvo rėngiamas žydų bendruomenei grąžinamo turto sąrašas, o sustabdyti privatizavimą pageidavo Lietuvos žydų bendruomenė, kuri kreipėsi į Lietuvos Respublikos Vyriausybę ir Valstybės turto fondą.

2007 m. rugpjūtį Valstybės turto fondas vėl neleido pastato traukti į privatizavimo programą. Vėl sutrukdė vis dar jokių teises aktų nepatvirtintas žydų bendruomenei grąžinamo turto sąrašas.

2008 m. lapkritį Klaipėdos žydų bendruomenė kreipėsi į Šilutės rajono savivaldybę, prašydama atkurti nuosavybės teises. Nepasinaudojusį 1995 m. patvirtintu statymu dėl religinių bendrijų teises į išlikusį nekiliojamąjį turą bendruomenė nieko nelaimėjo ir škart — privatizavimo procesas tebėra sustabdytas, o Lietuvos žydų bendruomenėi grąžinamo turto sąrašas vis dar nepatvirtintas.

Pasak Šilutės r. savivaldybės Ūkio skyriaus Turto poskyrio vyriausio specialistės Daivos Thušaitės — tai salės mūso problema, vis laukiama Vyriausybės sprendimo.

Pastato būklė — avarinė

Šiuo metu sinagoga yra tapusi tikru galvos skausmu naumiestikiams. Neprižiūrimi, griūvantys buvę žydų maldos namai tikrai nepuosia miestelio — jūrievės stogas, yrancios sienos kelia pavojų po pastatą šalinėjantiems valkams ir paugliams.

Žemaičių Naumiesčio seniūnas Jonas Budreckas tikina, kad uždaryti sinagoga taip, kad į ją niekas nepatektų, praktiškai esą neįmanoma, mat nestūkiai galima praardyti griūvančias sienas.

J. Budrecko manymu, už savo atžalų saugumą atsakingi patys tėvai: „Reikia pačiam žiūrėti, ką ir kur tavo vaikas veikia“ — sako seniūnas.

Sinagogoje sutikti vaikai pasakoja besireiškantys neretai, mat čia nuošali, tinkama su draugais susitikti vieta, policija nesilanko, nebent pastebi kažką įtartina.

Žydai — Žemaičių Naumiestyje

Apie žydų gyvenimą Žemaičių Naumiestyje liudija dokumentai, nuotraukos, vyresnių naumiestikių prisiminimai ir architektūrinis palikimas. Iš visų Žemaičių Naumiesčio Benjaminas Gordonas savo knygoje „Tarp dviejų pasaulių“ aprašo vieną iš žydų atsiradimo miestelyje versijų. Autoriaus teigimu, žydai čia įsikūrė jau XVI a. Pagal žydų kalendorių, Ab mėnesio 9 dieną, būdamas vaikas, B. Gordonas su kitais berniukais įvarė kapines ir pastelbėjo seną paminklą, žymintį Hanos, rabino dukters, kapą, kuri mirė 1531 metais (5292 m. pagal žydų kalendorių) ir buvusi pirmoji palaidota šiose kapinėse. Tose pat kapinėse rastas dar vienas paminklas, liudijantis, kad Žemaičių Naumiestyje gyveno garsaus rabino Elijo ben Saliamono Zalmano, praminto Vilnius Gaonu, brolis Abraomas Pijus.

Žydai miestelyje ilgą laiką sudarė daugumą gyventojų: 1897 m. iš 2445 gyventojų 1438 buvo žydai. XIX a. viduryje bendruomenė patyrė nemažą emigracijos bangą — žydai emigravo į Ameriką, Angliją, Pietų Afriką. Žydų jaunimą ypač masinio Samuelio Markso sėkmė. S. Marksas Pietų Afrikoje praturtėjo iš prekybos deimantais. Sužinoję apie tokią turtiečio sėkmę, per vienerius metus ir iš Naumiesčio apie 200 jaunu žydų patraukė ieškoti laimės į tolimus kraštus.

Dauguma Žemaičių Naumiesčio žydų miestelyje vertėsi prekyba. Vyresni miestelio gyventojai iki šiol pamena preklavę su žydais, kurie pirkdavo iš vietos gyventojų maisto produktus ir perparduodavo juos Kaune ar Klaipėdoje.

Nukelta į 5 p.

Žydų įsikūrimas Lietuvoje

5 2009 m. rugpjūčio 7 d., penktadienis, m. 62

Gyvenimas

Pamarys

Iš krašto praeities

Atkelta iš 3 p.

Miestelio žydų bendruomenė turėjo nuosavą biblioteką, su keliais šimtais leidinių hebrajų ir jidiš kalbomis. Bendruomenė skaitė du žydų savaitraščius. Žemaičių Naumiesčio žydai turėjo ir savitą socialinę sistemą: dėl rūpinimosi vargšais ir kitais reikalais tarpusavyje konkuravo „Linth Hatzedek“, „Ezra“ ir „Adath-Israël“ draugijos. Bendruomenėje veikė sionistinės jaunimo organizacijos, sporto klubas.

Žydai aktyviai dalyvavo ir rinkimuose į pirmąjį Lietuvos Seimą – rinkimuose balsavo 269, daugumą jų buvo sionistinių partijų šalininkai. Bendruomenė turėjo net savą teisinę sistemą. Rabinas jiems atstodavo ir teisėją, kuris turėjo padėjęją – dajaną. Miestelyje nebuvo kalėjimo, todėl didžiausia bausmė buvo išvartymas iš bendruomenės.

Tolerancija ir nesutarimai

Santykiuose su žydų bendruomene pažymėtina lietuvių tolerancija: nors dėl uždaro gyvenimo būdo apie žydų bendruomenę sklاندė keistų pasakojimų ir gandų, kuriuose nedaug būdavo teisybės, vietos gyventojai su žydais nesiptykdavo, neretai prekybiniai santykiai ar kaimynystė virsdavo draugyste.

Žemaičių Naumiesčio gyvenitoja Elena Kundrotienė pamena,

Žydų kultūros pėdsakai Žemaičių Naumiestyje

kad žydų labiausiai bijojo vaikai, juos baugindavo pasakojimai apie keistus žydų bendruomenės papročius. Tačiau suaugusieji tokios baimės nejausdavę – E. Kundrotienės šeima daug metų draugavo su viena Žemaičių Naumiesčio žydų šeima.

Santykiai tarp bendruomenių klostėsi taikiai, nesutarimų iškil-davo retai. Netolerancija prasiveržė miestelyje 1883 m., kai po penktadienio turgaus neblaivus vyras paliko savo sūnų žydo smuklininko priežiūrai. Tėvo pasigedęs berniukas įsėdo į panašų vežimą ir nepastebėtas išvažiavo su jo

savininkais. Tuo tarpu vaiko neradęs tėvas sukėlė miestelyje paniką, mat artėjo žydų šventė Pasha ir sklido gandai, esą žydams šiai šventei reikalingas katalikų kraujas... Įtūžusi minia siaubė žydų įstaigas, parduotuves, daugelį namų langus, kol, įsikūšus vietos policijos viršininkui, husarai išvaikė girtą ir įsiutusią minią.

Kitas pogromas užfiksuotas 1939 m. gegužės 3 d. Nesutarimus sukėlė konkurencija tarp žydų prekybininkų ir Lietuvos pirklių asociacijų „Verslas“. Ilgai brėdęs nepasitenkinimas prasiveržė turgaus dieną. Minia siautėjo daužy-

dama žydų namų, sinagogos langus, nusiaubė mokyklą. Vietos policija pasyviai stebėjo įvykius ir įsikūš tik atvykus aplinkinių vietų pareigūnams. Buvo išdauzyti 1772 langai ir nuniokoti 62 namai, padaryta žalos už 8360 litų (to meto darbininkas uždirbdavo 3-4 litus per dieną – aut. pastaba). Po neramumų žydų miestelyje sumažėjo – dalis išvyko į Pietų Afriką, Ameriką, Izraelį.

Antrojo pasaulinio karo metais žydų miestelyje visai nebėliko. Dalis bendruomenės pasitraukė į Rusiją ir buvo paimti į 16-ąją lietuvišką diviziją, likusieji – iš-

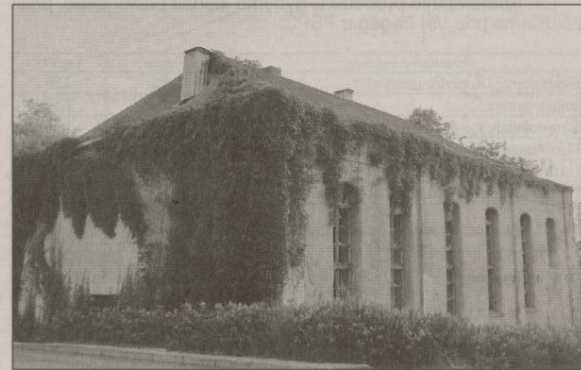
vežti į Osvencimo, Buchenvaldo, Macikų ir kitas koncentracijos stovyklas. Pasilikę vaikai, seneliai, moterys buvo uždaryti į getą dartinėje Sodų gatvėje ir 1941 m. liepos 19 dieną sušaudyti (apie 220 asmenų).

Taip Žemaičių Naumiestyje išnyko ilgai gyvavusi ir savo pėdsakus miestelio kultūroje ir istorijoje palikusi žydų bendruomenė. Liko tik nebylūs jų būties liudytojai...

*Karolina Liukaitytė
Vilniaus universiteto
Žurnalistikos instituto studentė*

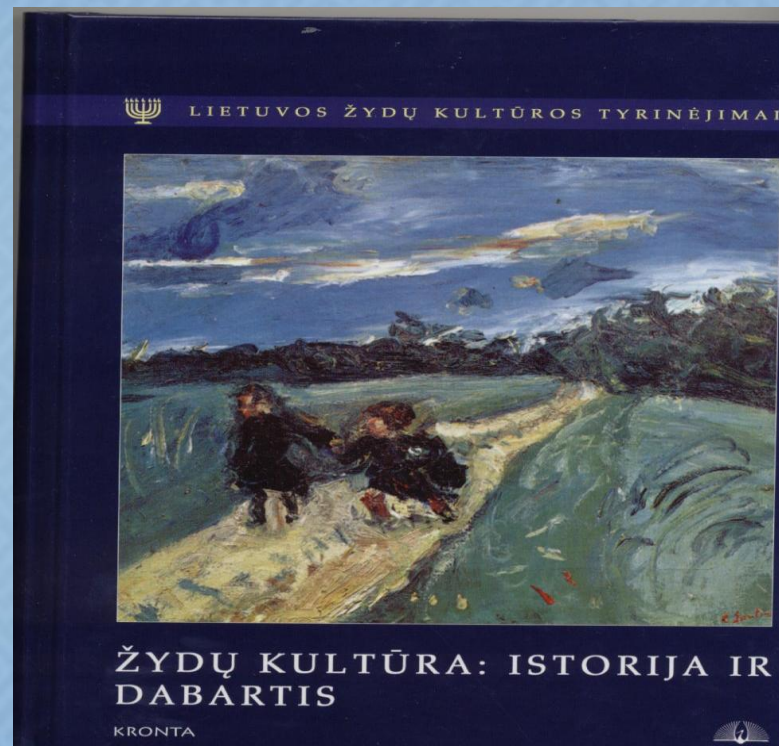
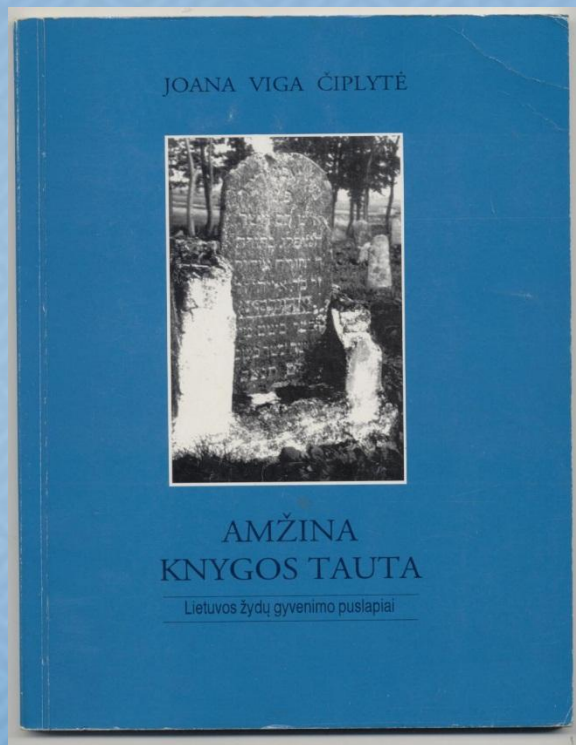
Žemaičių Naumiesčio žydai prie vandens malūno.

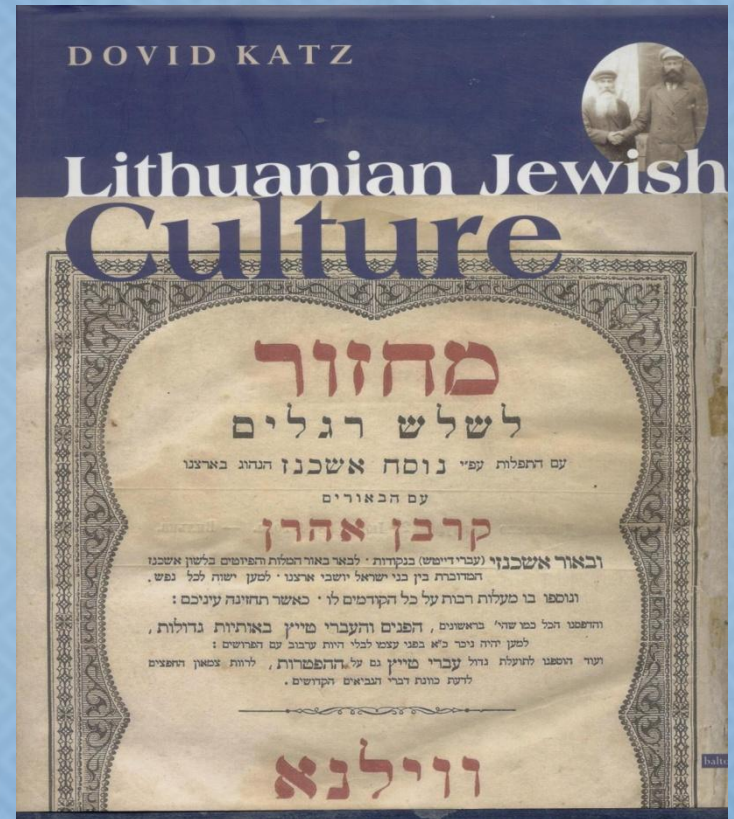
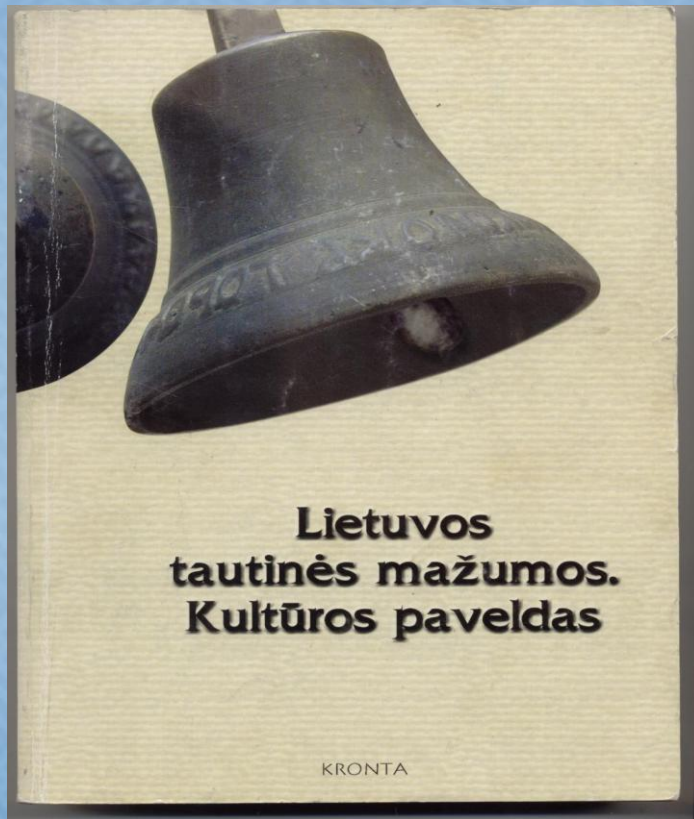
Apleistas sinagogos pastatas nesulaukia šeiminkų.

Autorės nuotr.

Žydų įsikūrimas Lietuvoje

Žydų įsikūrimas Lietuvoje

KALBA

Lietuvos žydai vartojo dvi žydų kalbas: hebrajų su aramėjų kalbos elementais ir jidiš. Šios kalbos skirtingu mastu reiškėsi tiek asmeniniame, tiek visuomeniniame gyvenime ir skyrėsi jų funkcijos.

Hebrajų kalba skirta vartoti religinės teisės, liturgijos, švietimo bei religinės literatūros srityse. Ši kalba nebuvo šnekamoji kalba tiek dėl savo aukšto statuso, tiek dėl savo istorijos. Ši kalba priklauso semitų kalbai ir gyvuoja daugiau nei 4000 metų.

Jidiš kalba buvo žydų šnekamoji kalba. Ji buvo bendravimo kalba. Ši kalba atsirado maždaug prieš 1000 metų tarp Vokietijos žydų. Ji priklauso germanų grupės kalboms, bet rašmenų grafika paimta iš hebrajų. Ši kalba paplitusi plačiausiai. Tiksliai nežinoma, kada jidiš atėjo į Lietuvą. Tačiau šios kalbos literatūrinis variantas, sunormintu XX a. pradžioje, pripažintas „lietuviškasis jidiš“, t. y. tas jidiš dialektas, kuriuo šnekėjo litvakai.

XX a. pradžioje dauguma Lietuvos žydų jidiš laikė savo gimtąja kalba.

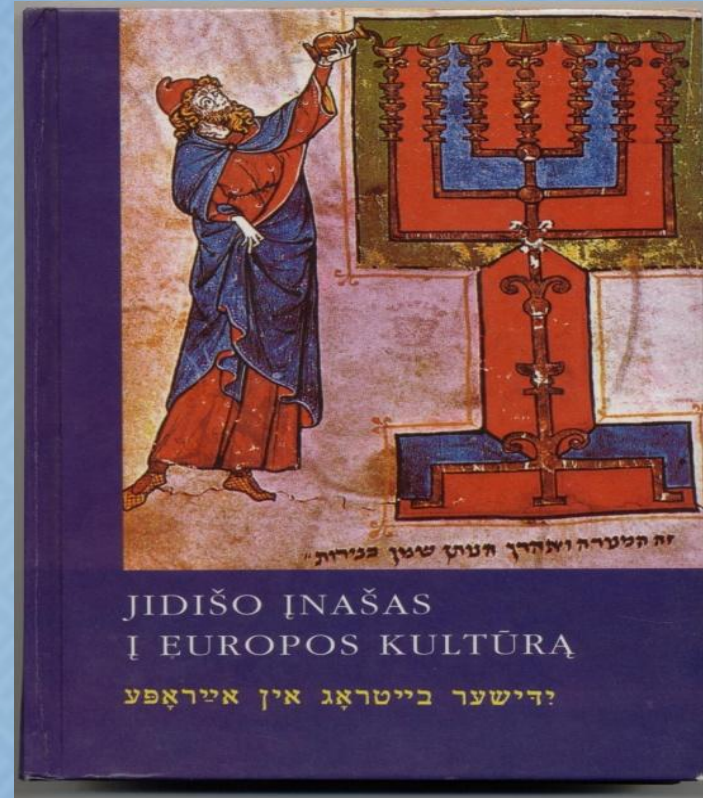
Abiem šiom kalbom sukurta turtinga religinė ir pasaulietinė literatūra.

Tekstas rašomas ir skaitomas iš dešinės į kairę.

KALBA

א	ב	ג
ד	ה	ו
ז	ח	ט
י	כ	ל
מ	נ	ס
ע	פ	צ
ק	ר	ש
ת	י	
ך	ץ	

Žydų abėcėlė

ŽYDŲ RELIGINĖ BENDRUOMENĖ

Žydų religija yra *judaizmas*. Religija žydų gyvenime vaidina svarbų vaidmenį. Lietuvos žydai visada pasižymėjo ypač giežtu religinės tradicijos laikymusi.

Tradicinė žydų bendruomenė gyvena pagal *halachą* – iš Biblijos išvestus religinius įstatymus ir jų gyvenimo būdą.

Halacha reglamentuoja šventes ir šio kiadienius, maldas sinagogoje ir santykius šeimoje, švietimą ir ekonominę veiklą, gimimą ir mirtį, ir kiekvieną žydo gyvenimo akimirką.

ŽYDŲ RELIGINĖ BENDRUOMENĖ

Žydų religinės tradicijos pagrindas yra **Tora** (Mozės Penkiaknygė) bei **Talmudas** (žydų religinių įstatymų kodeksas, sukurtas mūsų eros III-V a.).

Tora

Talmudo puslapis

ŽYDŲ RELIGINĖ BENDRUOMENĖ

Tradiciškai žydai meldžiasi tris kartus per dieną: kalbama rytmetinė (**Šaharit**), popietinė (**Minha**), ir vakarinė (**Maariv**) maldos.

Ypač svarbus žydų religinės praktikos elementas yra **šventės**.

Šventės – tai laikas, skiriamas dvasinei atgaivai ir Dievo liudijimui.

Visos šventės prasideda vakare, saulei nusileidus.

Kiekvieną savaitę švenčia **šaba (šabbat)** – šventą maldos ir poilsio dieną, kurią Tora liepia švęsti ir, kad tą dieną poilsis turi būti suteiktas visiems namiškiams, tarnams ir net naminiams gyvuliams.

Žydai turi tris didžiausias metų šventes.

Rudenį švenčiama **Roš ha-šana** – Naujieji metai ir **Jom kipuras** – Atpirkimo arba Teismo diena.

Žiemą švenčiama **Chanuka** – Šventyklos atšventimo šventė, dar vadinama Šviesos švente.

Pagrindinė pavasario šventė – **Pesach**. Tai Perėjimo šventė. Per šią šventę prisimenamas istorinis įvykis, kai izraelitai buvo išgelbėti iš Egipto vergijos ir išvesti į Pažadėtąją žemę.

ŽYDŲ RELIGINĖ BENDRUOMENĖ

Svarbiausias dvasinis žydų bendruomenės lyderis yra **rabinas**.
Tai mokytojas, puikiai išmanantis žydų teisę ir tradicijas.

Didžiausią Lietuvos žydų mokslingumo šlovę įkūnijo
Elijas ben Saliamonas Zalmanas (1720-1797),
pramintas **Vilniaus Gaonu** (Išminčiumi).

Jo žinios buvo tiek gilos, tiek ir universalios,
jis sukūrė veikalų visose žydų mokslo srityse:
nuo Šventojo Rašto komentarų iki hebrajų kalbos
gramatikos, nuo kabalos iki biblinės geografijos.
Didžiausias Gaono pasiekimas –
Babilono Talmudo redagavimas ir komentavimas.

Vilniaus Gaonas

ŽYDŲ RELIGINĖ BENDRUOMENĖ

Gaono mauzoliejaus Vilniaus žydų kapinėse vidus su Gaono ir jo artimųjų kapais.

Gaono komentarų kabalistinei knygai „Tikunei ha-Zohar“ viršelis. Išleistas Vilniuje 1867 m.

ŽYDŲ RELIGINĖ BENDRUOMENĖ

Žydų maldos ir bendruomenės susirinkimo namai vadinami **sinagoga**.

XX a. pradžioje Vilniuje veikė daugiau kaip 100 maldos namų.

Veikiančių žydų maldos namų buvo ir Šilutės rajone : (Švėkšnoje bei Žemaičių Naumiestyje). Per Antrąjį pasaulinį karą daug jų buvo sugriauta arba paversta sandėliais, kultūros namais ir kt. Dabar Vilniuje ir Kaune yra po vieną veikiančią sinagogą.

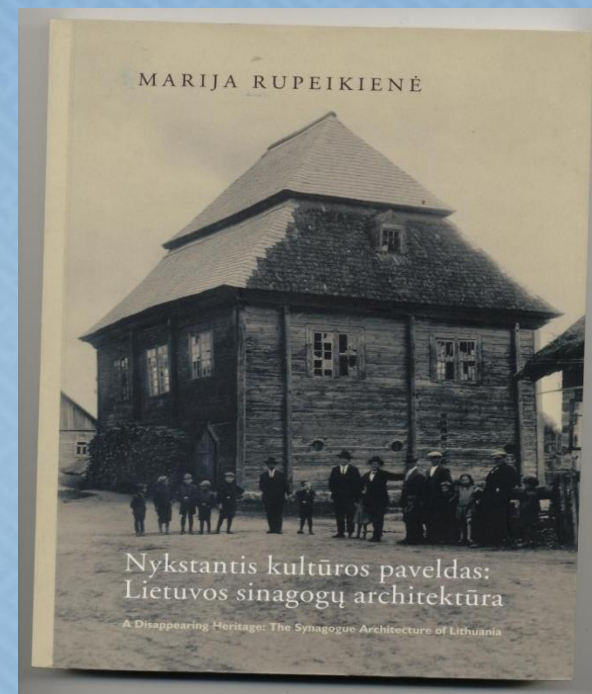
Tradicinėje sinagogoje yra balkonas. Čia pro atskirą įėjimą patenka moterys. Žydų vyrai ir moterys meldžiasi atskirai, kad vieni kitų neblaškytų.

Maldų salėje yra **aron kodešas** – šventoji skrynia-spinta Toros ritiniams sudėti ir **bima** (skaitymo pultas), kuri stovi maldų salės centre ir nuo jos **kantorius** vadovauja mišioms.

ŽYDŲ RELIGINĖ BENDRUOMENĖ

Žemaičių Naumiestyje esantis žydų sinagogos pastatas,
statytas 1816 m.

ŽYDŲ RELIGINĖ BENDRUOMENĖ

Vilniaus choralinė sinagoga, statyta 1903 m.

ŽYDŲ RELIGINĖ BENDRUOMENĖ

ŠVĖKŠNOS
SINAGOGA

ONA NORKUTĖ

Švėkšnos sinagoga 2004 m. Onos Norkutės nuotrauka

Sinagoga – žydų maldos namai. Žodis „sinagoga“ yra kilęs iš graikų kalbos ir reiškia susirinkimo vieta. Tą patį sinagogoje ne tik melsiamasi, bet ir aptariami įvairiausi žydų bendruomenės reikalai. Vyrai į sinagogą eidavo studijuoti ir Šventąjį Raštą. Tai – trečioji tokių pastatų paskirtis. Sinagogoje vykdavo ir religinio švietimo paskaitos, todėl ji vadinta ir skola, užkala, šoule, šule (mokykla).

Švėkšnos sinagoga – originalių formų mūrų architektūros pažyzdis. Jos projektą 1926 m. parengė inžinierius L. Prosinakis.

Sinagoga pastatyta 1928 m. pagal visus sinagogoms keliamus reikalavimus. Ji žema, vientiso tūrio, stačiakampio plano, mūrinė, iškilusi sudegiusios medinės sinagogos vietoje. Pastato fasadą puošia dekoratyvus trumpi ir ploni pilastrai, arkinių langų viršų įremina mūrų architektūrai būdingi karpymo kontūro archivoitai. Visas pastato išorinės sienas anksčiau puošė Dovydo žvaigždės. Iki mūsų dienų išliko tik viena – virš vyrų įėjimo į sinagogą. Išorinis sienų dekoravimas nuo aikštės pusės sunaikintas 2004 metais.

Vyrams į maldų salę įeiti skirtos durys yra šiaurinėje fasado pusėje. Sinagogos vakarų pusėje yra dviaukštė dalis su laiptais prieangio šone ir kitos durys. Pro šias duris į sinagogą įeidavo moterys, kurioms būdavo skirtos vietos antrojo aukšto galerijose. Apie tai, jog žydai iki Antrojo pasaulinio karo darė didelę įtaką miestelio gyvenimui ir buvo čia itin gerbiami, iškalbingai pasako tas faktas, jog Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smolėna, atvykęs į Švėkšną dalyvauti gimnazijos rūmų pašventinimo iškilmėse, pirmiausia susitiko su žydų bendruomene ir aplankė naująją sinagogą. Sinagogas statydavo gausios žydų bendruomenės. Švėkšniškų maldos namai liudija, kad miestelyje buvo stipri žydų bendruomenė ir religinė tradicija.

Maldų salėje, kur metis gali tik vyrai, yra aron kodešas – šventoji skrynja (spinta Toros ritiniams sudėti) ir birna (skaitymo puštas). Čia nėra altoriaus, paveikslų, statulų. Svarbiausia šioje patalpoje – aron kodešas, stovintis pačioje garbingiausioje vietoje – prie rytinės sienos. Jis papuoštas raizniais, uždegtas užuolaida, kuri sinagogose dažniausiai būna išsiuvineta Dešimties Dievo įsakymų plokščių atvaizdu ir liūtais. Užuolaida simbolizuoja tikrovės slėptumą į šventąją ir pasaulietiškąją. Birna stovi maldų salės centre. Nuo šios vietos kantorius vadovauja pamaldoms. Čia skaitoma ir Tora. Tradicijoje sinagogoje yra balkonas, dažnai pridengtas medinėmis grotelėmis. Čia pro atskirą įėjimą patenka moterys. Žydi vyrai ir moterys melžiasi atskirai, kad vieni kitų nebaldžytų.

Po Antrojo pasaulinio karo Švėkšnos sinagogoje veikė kultūros namai. Tuo laikotarpiu pastato balkono langai buvo užmūryti.

Mizrach (rytai) – į Jeruzalę atsukta sinagogos siena. Į ją robu atsigręžti skaitant maldas. Patei mizrach štovėdavo garbingas suoliai, kuriuos reikėdavo išsipirkti arba kitaip nusigėlyti. Švėkšnos sinagogos mizrach siena išorinėje pastato pusėje yra geriausiai išlikusi savo ankstesnį vaizdą, tik toje vietoje, kur buvo aron kodešas, yra padarytos durys.

Lietuvos miestų ir miestelių kraštovaizdyje dominuoja katalikų bažnyčios, nes nuo 1387 m. vyraujanti Lietuvos religija yra katalikybė. Katalikų bažnyčios statomos pačiose garbingiausiose vietose, prie centrinių aikščių ir pagrindinių gatvių, ant kalnų. Caro valdžia siekė, kad cerkvės užimtų dominuojančią vietą. Švėkšnoje taip pat norita pastatyti cerkvė, nors rusų tautybės žmonijai čia gyvena nedaug. Grafo Adomo Alfredo Gustavo Broel Platerio dėka cerkvė nebuvo pastatyta. Sinagogos statyti nebuvo leidžiama mieste ar miestelio centre. Jai vietą parinkdavo šalia vandens telkinio, šaltinėse gatvėse, o jei statydavo netoli centro, tai būdavo į turėdavo užstoti kiti pastatai. Tuo tarpu Švėkšnoje sinagoga, kaip ir katalikų bei liuteronų evangelikų bažnyčios, buvo pastatyta prie pagrindinės miestelio aikštės. Pastatas gana gerai išliko ir šiuolaikinė saugomas valstybės.

Švėkšnos sinagogos planas: 1. Vyrų įėjimas; 2. Moterų įėjimas; 3. Birna; 4. Aron kodešas

Norkutė, Ona. Švėkšnos sinagoga.–
Žemaičių žemė, 2008, nr. 4, p.48

ŽYDŲ RELIGINĖ BENDRUOMENĖ

Žydų kapinės yra neatsiejama Lietuvos žydų bendruomenių dvasinė kultūros dalis.

Kapinėse antkapių nėra, tik paminkliniai akmenys su įrašais. Pagal žydų papročius šalia kapavietės buvo sodinami medžiai.

Iš išlikusių žydų gyvenimo pėdsakų kapinės gausiausios savo skaičiumi.

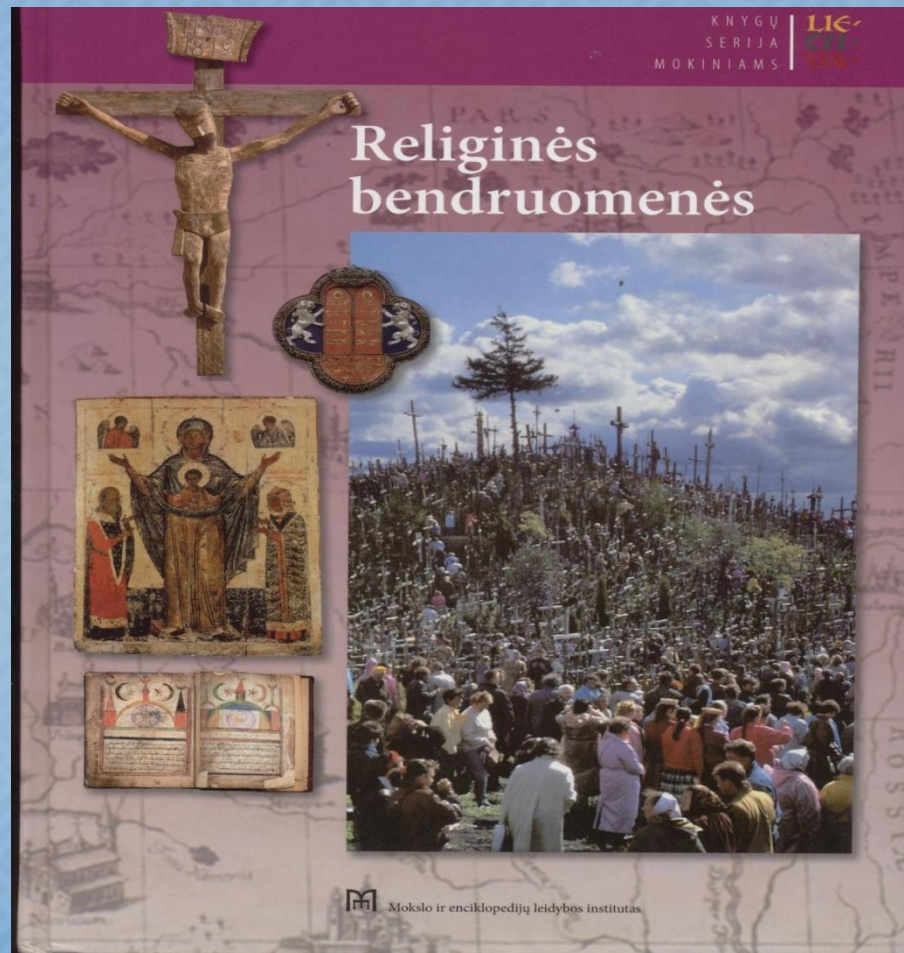
Senosios žydų kapinės laikytinos istoriniais žydų paveldo objektais Lietuvoje.

ŽYDŲ RELIGINĖ BENDRUOMENĖ

Senosios žydų kapinės

ŽYDŲ RELIGINĖ BENDRUOMENĖ

GARSŪS LIETUVOS ŽYDAI

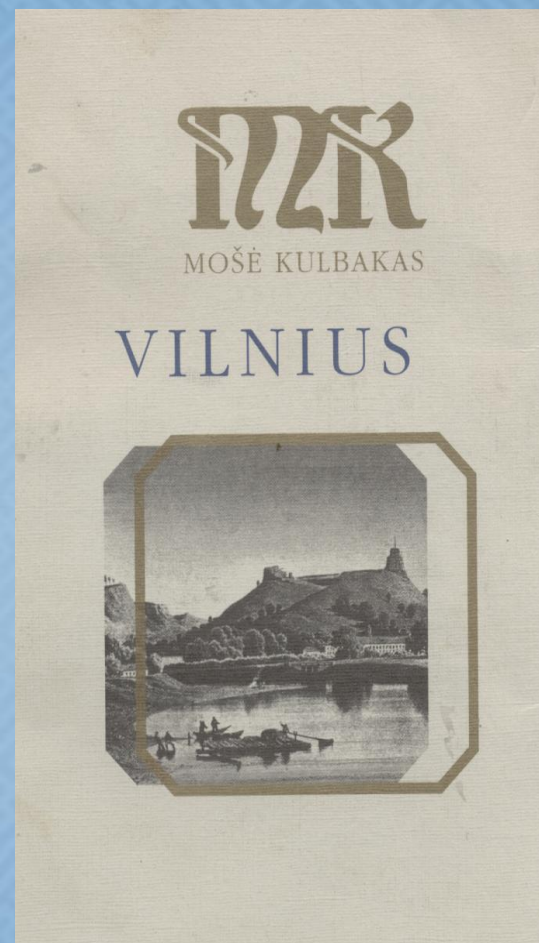
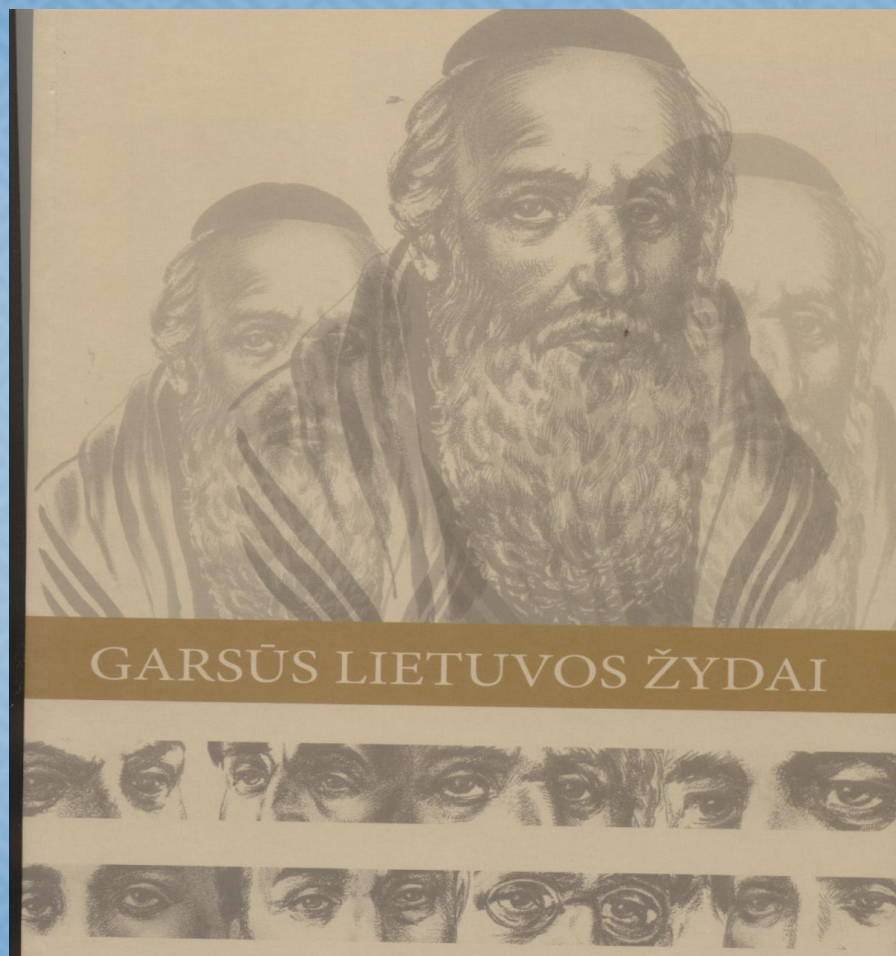
Litvakai – tai istorinės Lietuvos žydai, per šimtmečius puoselėję savo kalbą, religiją, kultūrą ir nuo XIX a. pradėję sklisti po visą pasaulį.

Litvakais laikomi tie žydai, kurie patys arba jų tėvai, arba seneliai yra kilę iš istorinės Lietuvos.

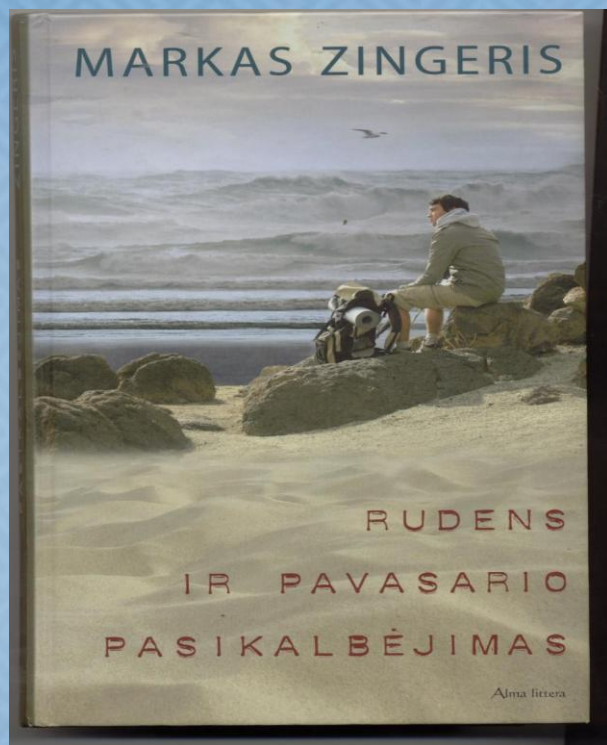
Žydiškoji Lita (Lietuva) apima ir dalį Rytų Prūsijos, Lenkijos, Latvijos teritorijų, dabartinę Baltarusiją. Šioje didelėje erdvėje klestėjo jidiš kalba, tvirti žydiški papročiai, kultūra. Pati pagrindinė Litos ašis – Vilniaus miestas, vadinta Lietuvos Jeruzale – vienas didžiausių žydų kultūros centrų Rytų ir Vidurio Europoje.

Nemaža dalis pasaulyje garsių žydų yra kilę iš Lietuvos. Lietuvos žydų asmenybės yra susijusios su Lietuvos istoriniu bei kultūriniu paveldu. Mokslininkai, muzikantai, dailininkai, rašytojai, kompozitoriai, gydytojai, filosofai ir kt. yra žinomi ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje.

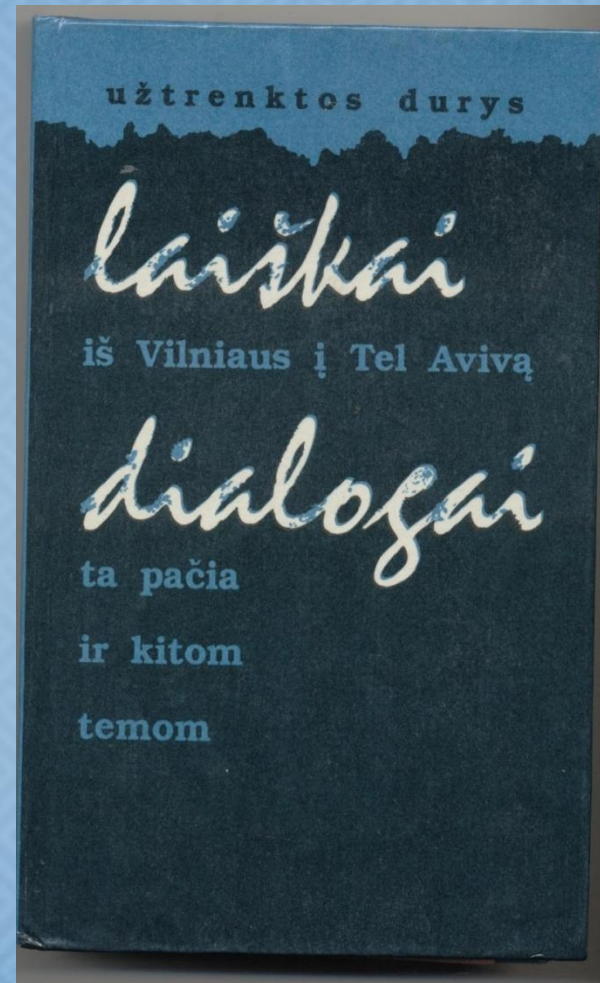
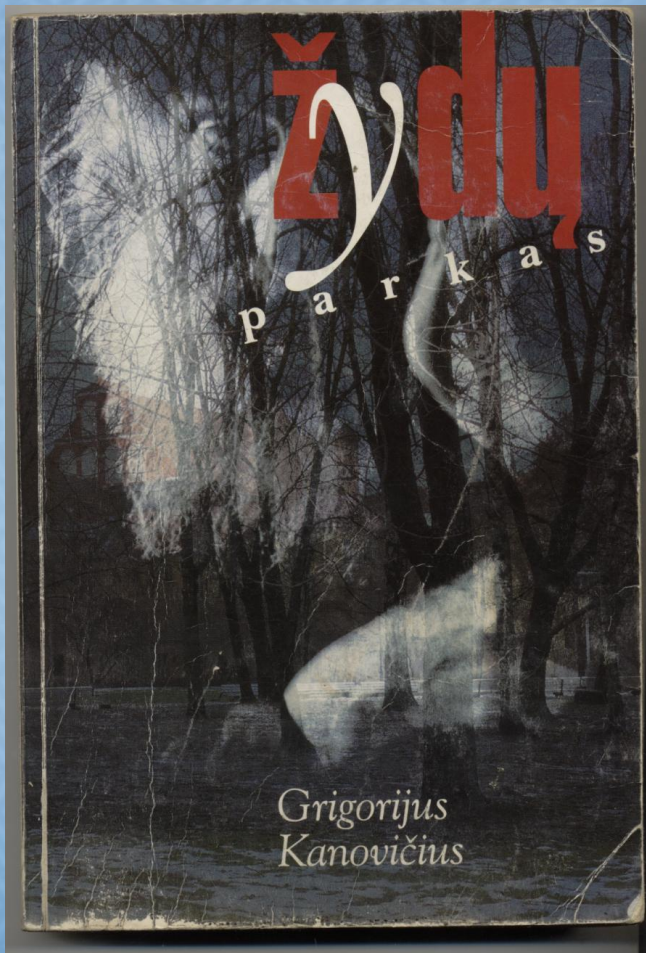
GARSŪS LIETUVOS ŽYDAI

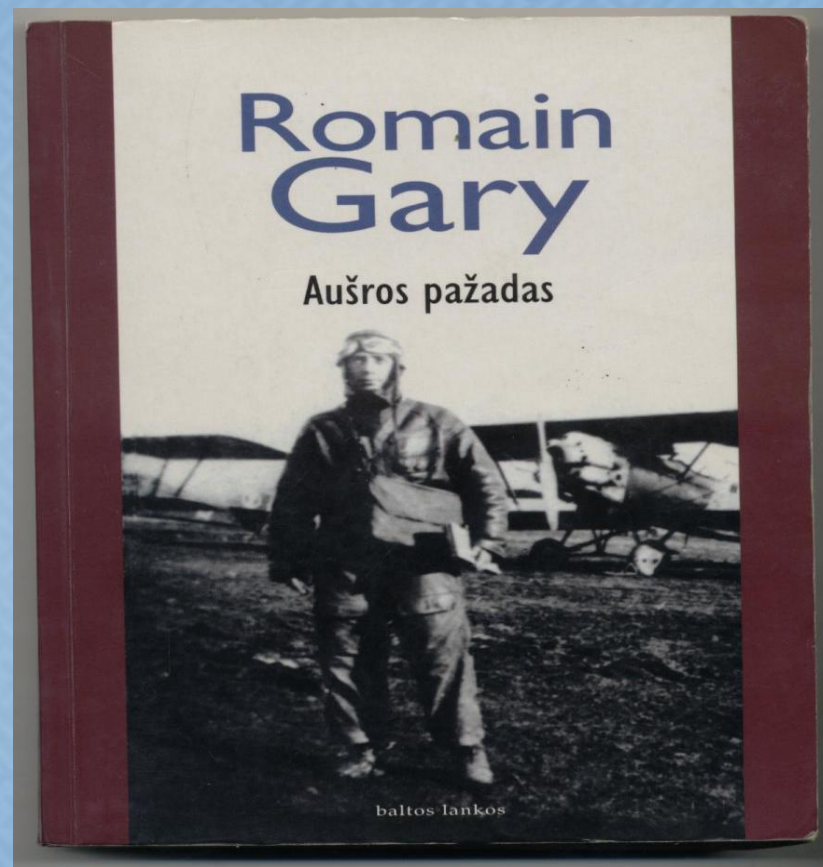
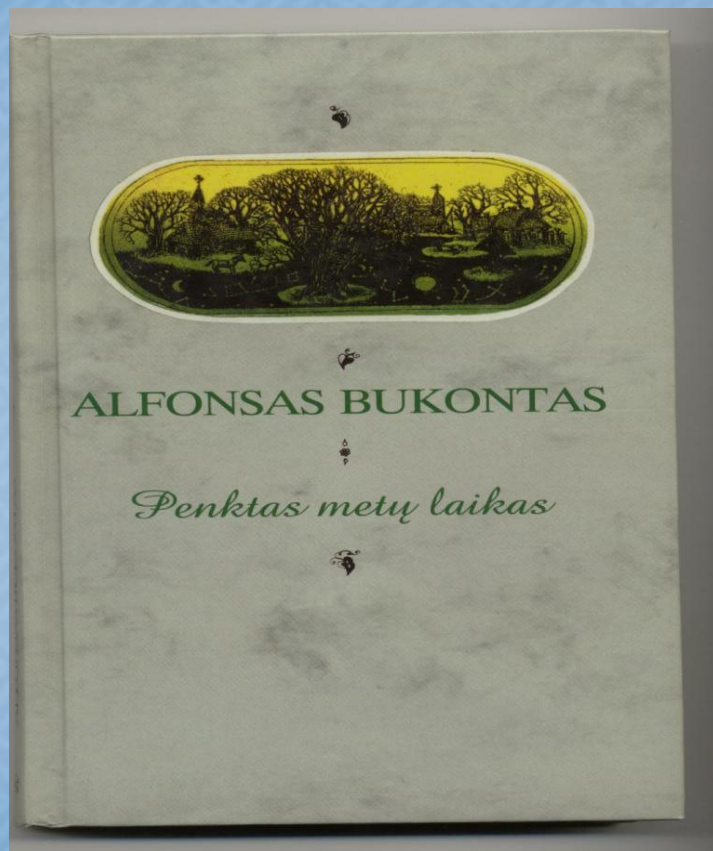
GARSŪS LIETUVOS ŽYDAI

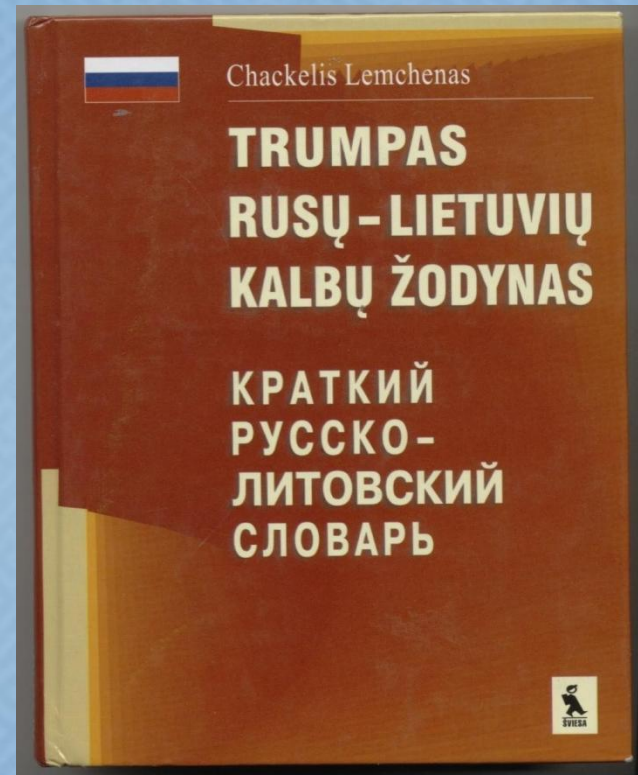
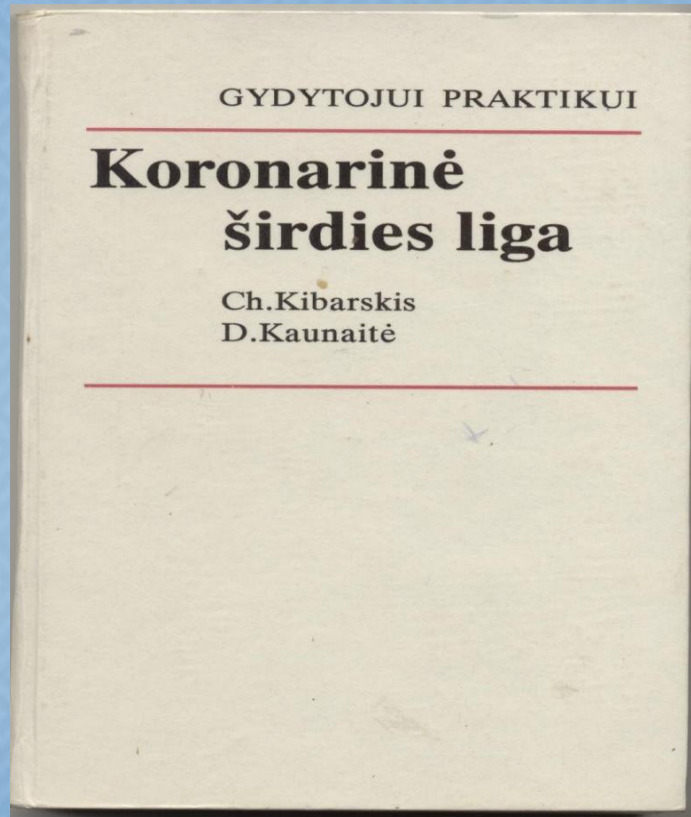
GARSŪS LIETUVOS ŽYDAI

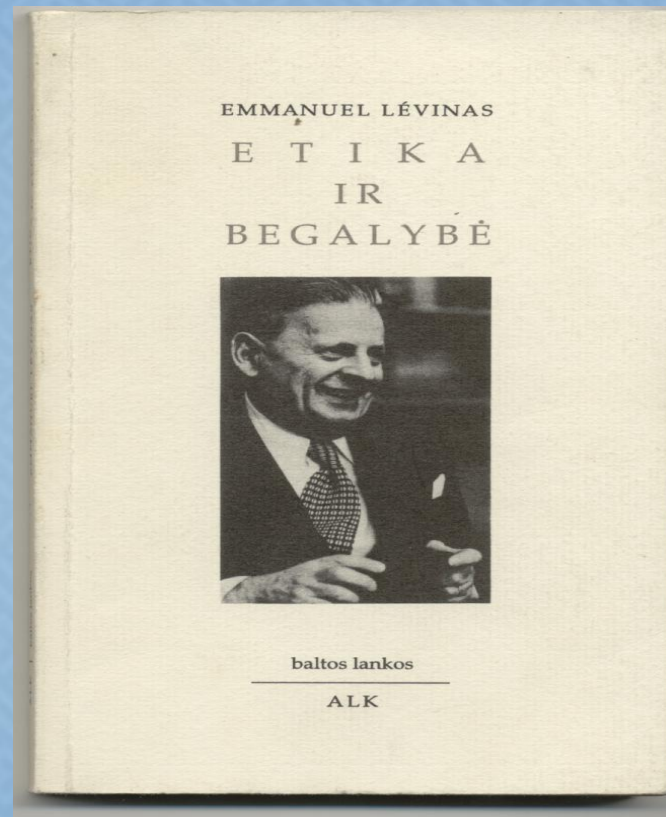
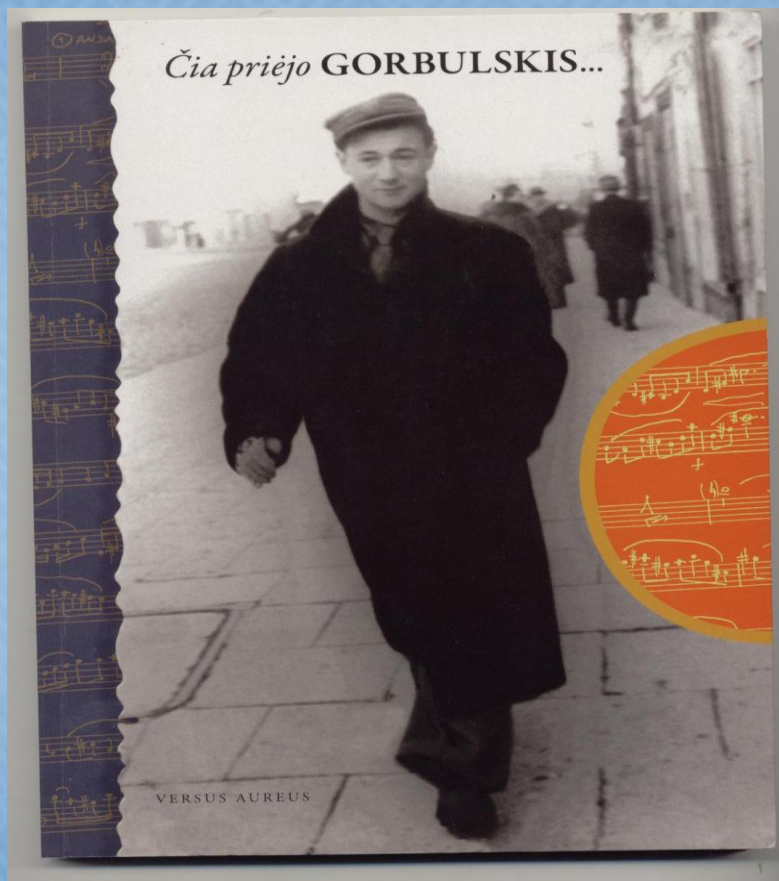
GARSŪS LIETUVOS ŽYDAI

GARSŪS LIETUVOS ŽYDAI

GARSŪS LIETUVOS ŽYDAI

Žydų bendruomenės žūtis Antrojo pasaulinio karo metais–Holokaustas

Masinis žydų naikinimas nacistinės Vokietijos okupuotose Europos šalyse ir SSSR teritorijoje prasidėjo 1941 m. Devyniolikoje okupuotų šalių šeši milijonai žydų (vyrai, moterys, vaikai, kūdikiai, seneliai) buvo pasmerkti baisioms kančioms ir mirčiai koncentracijos stovyklose ar getuose, kiti išžudyti.

Užėmus gyvenamąją vietovę, nacistiniai pareigūnai suregistruodavo visus žydus ir įsakydavo nešioti prie drabužių prisiūtas geltonas šešiakampes žvaigždes. Žydams liepdavo susirinkti į kokią nors aikštę tariamam perkėlimui į darbo stovyklą. Visi vertingi daiktai iš jų būdavo atimami, o patys varomi į žudynių vietas, prie iš anksto iškastų duobių. Ten jiems įsakydavo nusirengti, sušaudydavo ar kitaip nužudydavo, o lavonus sumesdavo į duobes.

Vakarų, Vidurio Europos ir Balkanų šalių žydai traukiniais buvo gabenami į naikinimo stovyklas, įkurtas okupuotoje Lenkijos teritorijoje: Osvencimą (Aušvicą), Treblinką, Maidaneką, Belžecą, Sobiborą ir kt. Tai buvo tikri mirties fabrikai. Juose žmones nuodijo dujų kameroose, o lavonus degino krematoriumuose.

Žydų bendruomenės žūtis Antrojo pasaulinio karo metais–Holokaustas

Žydų bendruomenės žūtis Antrojo pasaulinio karo metais–Holokaustas

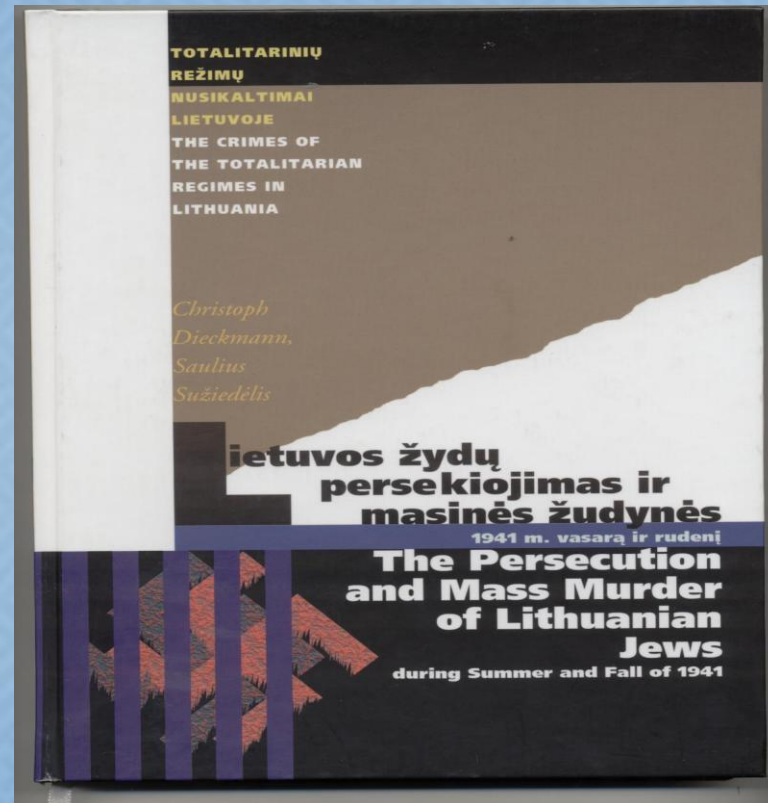
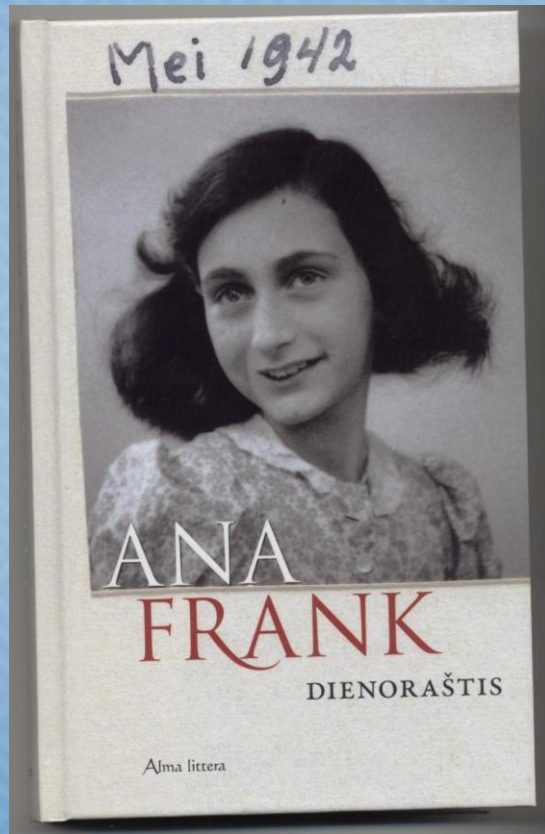

Žydų bendruomenės žūtis Antrojo pasaulinio karo metais–Holokaustas

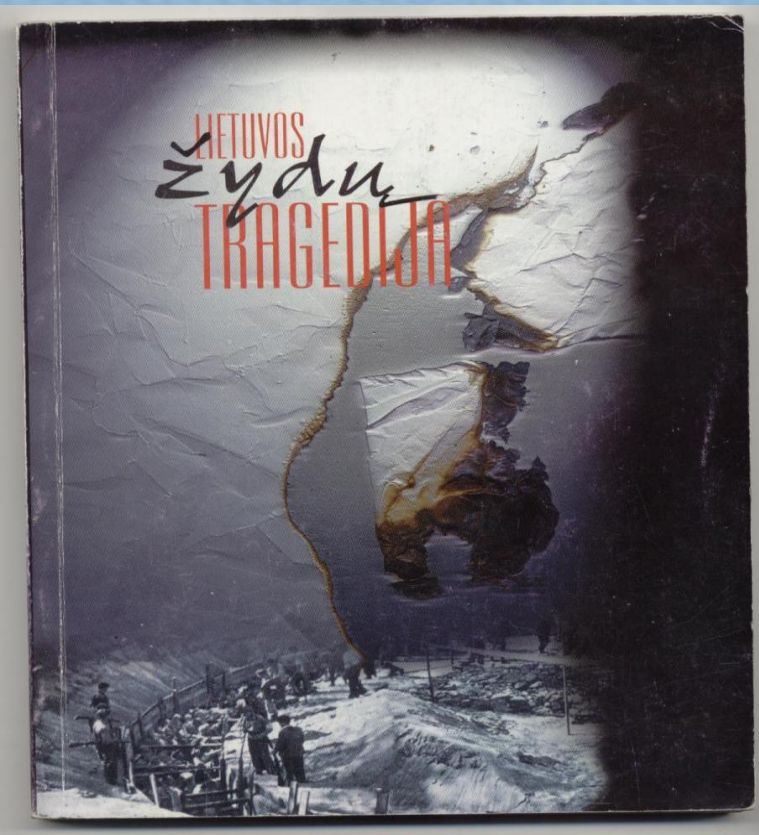
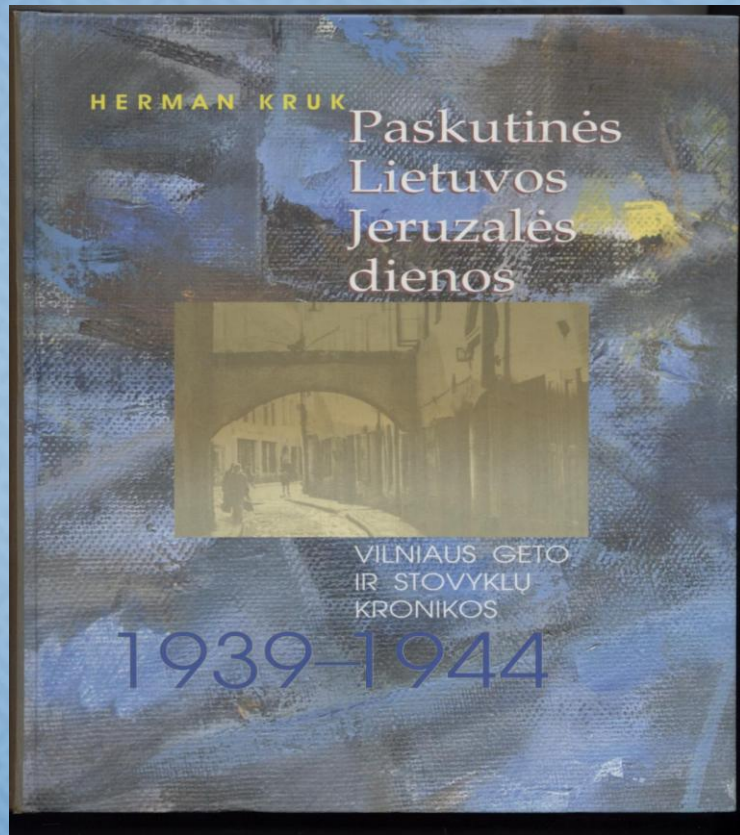
Didžiausios žydų žudynių vietos Lietuvoje

Paneriai (prie Vilniaus) – apie 70 000, Vidzgirio miškas (prie Alytaus) – apie 60 000, Kauno IX fortas – per 30 000, Marijampolė – per 10 000, Pajuostės miškas (prie Panevėžio) – per 8000, Pivonijos miškas (prie Ukmergės) – apie 5000, Kužiai (prie Šiaulių) – apie 5000, Rašės miškas (netoli Ukmergės) – per 4000, Kauno IV fortas – per 3000, Mažeikiai – apie 4000, Kauno VII fortas – per 3000, Bajorų miškas (prie Rokiškio) – per 3000, Vilkaviškis – per 3000, Tauragė – apie 3000, Krakynės miškas (Zarasų r.) – per 2500, Pakamponių miškas (prie Biržų) – apie 2500, Giraitės miškas – 2150, Žagarė – per 2000, Kėdainiai – per 2000, Katkiškės miškas (prie Lazdijų) – per 1500, Tūbinės miškas (Šilalės r.) – apie 1200, Kupiškis – apie 1000.

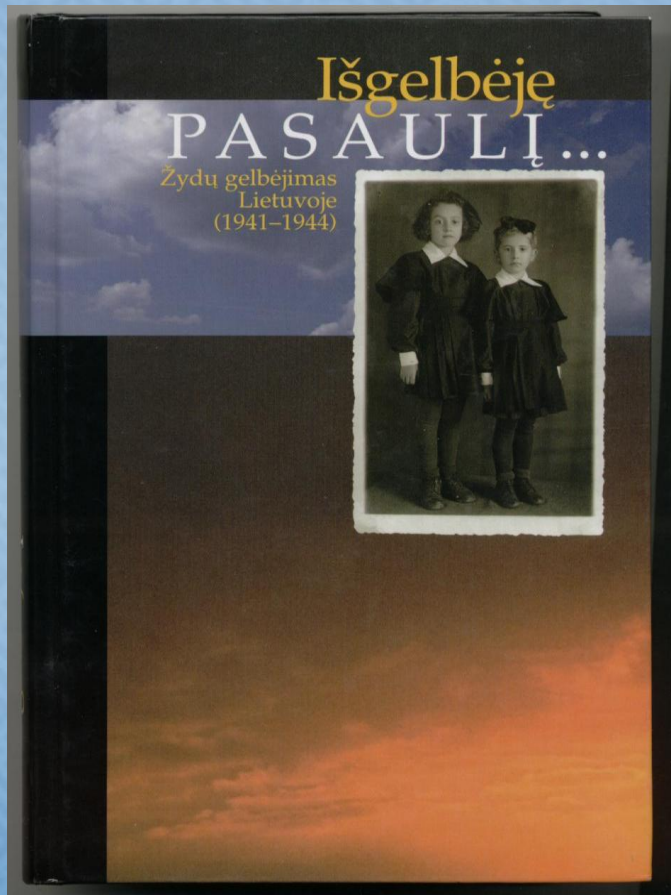
Žydų bendruomenės žūtis Antrojo pasaulinio karo metais–Holokaustas

Žydų bendruomenės žūtis Antrojo pasaulinio karo metais–Holokaustas

Žydų gelbėjimas Lietuvoje

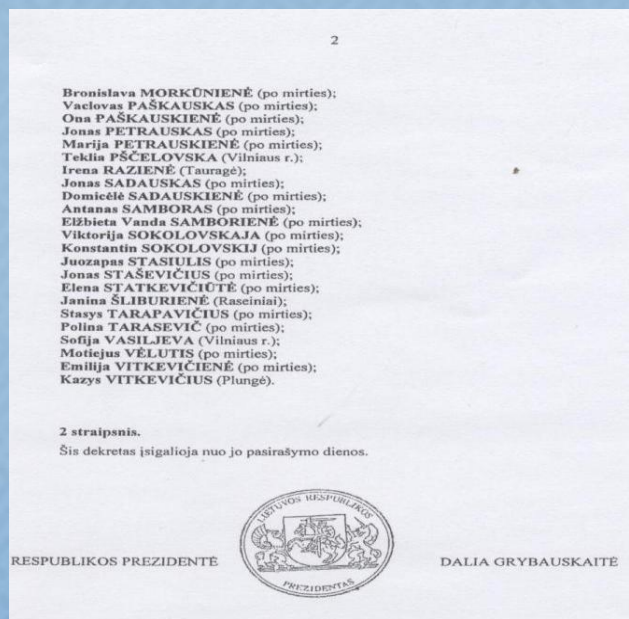
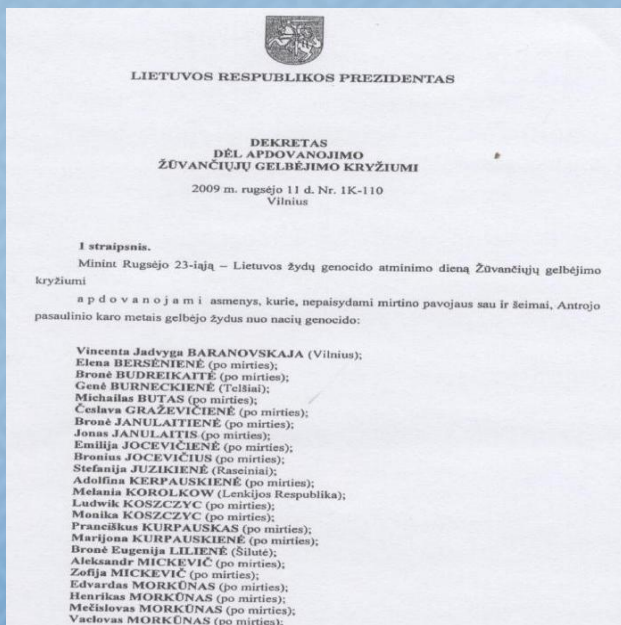

Bronė Eugenija Lilienė (Janulaitytė)
(iš dešinė) su tėvais Brone ir Jonu Janulaičiais po karo

Žydų gelbėjimas Lietuvoje

„Gyvenimą dovanojusios širdys...“

Žūvančiųjų gelbėjimo kryžių įteikimo ceremonija
Vilnius, Lietuvos Respublikos Prezidento rūmai
2009 metų rugsėjo 21 diena

Žydų gelbėjimas Lietuvoje

„Gyvenimą dovanojusios širdys...“

Žūvančiųjų gelbėjimo kryžių
įteikimo ceremonija.

Vilnius, Lietuvos Respublikos

Prezidento rūmai

2009 metų rugsėjo 21 diena

BRONĖ JANULAITIENĖ
JONAS JANULAITIS
BRONĖ EUGENIJA LILIENĖ

Pirmoje lietuviškoje knygoje apie žydų gelbėtojus, pasirodžiusioje 1967 metais, (sudarytoja Sofija Binkienė) publikuojamas gydytojo Mirono Ginko straipsnis *Vytautas Žakavičius*, kuriame aprašytas išskirtinis savo žiaurumu nuosprendis žydų gelbėtojams – už pagalbą žydams 1944-ųjų liepą Kauno IX forte nužudyti Šakių rajono gyventojai – Vytautas Žakavičius (Žakovičius), Bronius Jocevičius ir Jonas Petrauskas. Kartu suimto Daukantiškių kaimo gyventojų Prano Simokaičio tiksliai žūties vieta nežinoma. Patyręs daug kančių ir išbandymų, per

stebuklą tada išsigelbėjo Daukantiškių kaimo gyventojas Jonas Janulaitis.

Liudija Bronė Eugenijs Lilienė (Janulaitytė):

Mano tėvelis ir mama vokiečių okupacijos metais slėpė dvi moteris ir mažą mergytę. Šias moteris rekomendavo gydytojas Žakavičius. Žydų tautybės piliečiai buvo laikomi pas septynis ar aštuonis gyventojus, taip pat ir pas mano tėvelį Joną Janulaitį, ūkininką, veterinarijos felčerį, pas siuvėją Petrauską, pas mano tėvelio draugą ūkininką Praną Simokaitį, pas gydytoją Vytautą Žakavičių, kuris ir parvežė visus šiuos žmones ir išdalijo pažįstamiems, gyvenusiems kilometro ar dviejų atstumu. Buvo dar du ūkininkai, kurie slėpė žydus, bet jų pavardžių ir kur jie gyveno, nežinau.

Ankstyvą pavasarį, dar buvo sniego, atvažiavo policijos pareigūnai ir suėmė pas mus gyvenusias žydes. Pas mus jos gyveno nesislapsydamos, nueidavo pas Simokaitį, pas Petrauską, kur gyveno jų draugai, draugės ar artimieji. Policija jas rado kambary, pasakė rengtis ir važiuoti kartu. Policininkai buvo vietiniai iš Gelgaudiškio, lietuviai. Tėvelis dar liko namuose, girdėjau, kaip sakė, jog esame įskusti, kad laikome žydus. Po kelių valandų, jau pavakary, atvažiavo du policijos pareigūnai iš Gelgaudiškio ir pasakė, kad suima tėvelį už žydų slėpimą. Gerai atsimenu, kaip mes su mama verkėme ir prašėme dovanoti, bet niekas mūsų neklausė. Iš Gelgaudiškio nuovados juos išvežė į Šakius, iš Šakių – į Marijampolės kalėjimą. Netrukus pervežė į Kauno kalėjimą. Aš, paauglė, į Kauno kalėjimą vežiau tėveliui darbuočių, maisto, bet mane nuo kalėjimo vokiečių kareiviai nuvijo, nieko negalėjau tėveliui perduoti. Vėliau tėvelis buvo išvežtas į Kėdainius, kur vokiečiai statė aerodromą. Iš Rytų priartėjus frontui, sovietai bombardavo vokiečių statomą aerodromą ir tada tėveliui pavyko pabėgti...

Vieną vasaros pavakarę aš pirmoji pamačiau ateinantį vyrą su didele barzda, išsigandau ir verkėdama nubėgau pas mamą. Jis buvo nepanašus į žmogų, vieni kaulai ir oda, todėl aš ir neatpažinau tėvelio. Tėvelis sakė, kad jo draugai likę IX Forte sušaudyti kartu su žydų tautybės piliečiais. Tėtis pats stebėjosi, kad liko gyvas ir kodėl jį išvežė į Kėdainių aerodromo statybą. Vis sakydavo, kad tai Dievo apvaizda nulėmė jo likimą.

Vytautas Žakavičius pripažintas Pasaulio Tautų Teisuoliu 2002 metais, apdovanotas *Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi* 2001 metais. Per šią ceremoniją įamžinti ir jo bendražygių, nužudytų ar nukentėjusių už pagalbą žydams, vardai.

Žydų gelbėjimas Lietuvoje

„Gyvenimą dovanojusios širdys...“
Žūvančiųjų gelbėjimo kryžių įteikimo ceremonija
Vilnius, Lietuvos Respublikos Prezidento rūmai
2009 metų rugsėjo 21 diena

Žydų gelbėjimas Lietuvoje

Pagarba

Šilutiškei – Prezidentės apdovanojimas

3 2009 m. spalio 20 d., antradienis

Gyvenimas

Pamarys

Šiemet, minint Lietuvos žydų genocido atminimo dieną, Žuvančiųjų gelbėjimo kryžiumi apdovanoti 47 lietuviai. Į apdovanojimų teikimą atvyko tik 10, kitų jau nebėra tarp gyvųjų. Tarp apdovanojimų – šilutiškė, ilgametė prokuratūros darbuotoja, teisininkė Bronė Eugenija Liliėnė bei jos tėveliai šviesios atminties Jonas Janulaitis ir Bronė Janulaitienė. „Pamario“ skaitytojus jai papasakojo:

Šilutiškė Bronė Eugenija Liliėnė su Prezidentūroje jai įteiktu Žuvančiųjų gelbėjimo kryžiumi.

– Jei mano seneliai prisikeltų – numirtų antrą kartą, išvydę, kokie nejautrus ir žiaurus šiandien tapo žmonės... Ir taip yra dabar, kai aplinkui tiek įvairiausių vertybių, kai gyvename laisvi. Nebevertinamos gerosios žmogaus sąvybės. Aplinkui – vien pinigų, keršto, pavydo, greito turto, kaip greito maisto, troškimas. Toks išpuolis, kad net gyvulus gyvuliui geresni nei žmogus žmogui. Nepripažįstu melagysčių, apgaulių – buvau griežtai auklėjama, bet tėvai man visada buvo pavyzdys – nedrįsdavau ginčytis ar prieštarauti. Nors šeimoje auge viena, bet mokėjau visus darbus. Grįžusi atostogų iš studijų neleidavau samdyti žmonių, kad padėtų prie ūkio – prašydavau mamos man leisti ir arti, ir kitus ūkio darbus dirbti...

Gelgaudiškis – viena iš seniausių panemunės ir Šakių rajono vietovių kairiajame Nemuno krante, neseniai šventęs 500 metų jubiliejų. Senoji miestelio dalis yra apatinėje Nemuno terasoje, naujoji – aukštesnioje. Gelgaudiškio miestelis yra senųjų, jungiančių 18 kaimų, centras. Gimiau ir augau viename iš tokių kaimų – Daukantiškuose.

Mano seneliai – Komaro dvarkumečiai. 1918 m. nacionalizavus dvarus, seneliai gavo žemės bei namus. Vėliau seneliai ka tu režę užrašė savo ženčiui – mano tėviui. Kai tėtis, netoliese gyvenęs

našlys, veterinarijos felčeris, pasi-piršo mamai, jai tebuvo šešiolika. Mamos tėvai džiaugėsi, kad žentas mokyta. Tėvas mokėsi caro laikais, daug skaitė, buvo šviesus žmogus, o mama, anksti ištekėjusi, taip ir liko namų šeimininke.

Pagarba

Atkelta iš 1 p.

Gelgaudiškyje apsigyveno žydai

Man tebuvo dvylika, o gal trylika, kai mūsų namuose apsigyveno dvi žydės su maža mergaite. Žydės į kaimą atvyko iš Kauno geto. Ir mūsų gyventojos, ir kiti kaime gyvenę žydai nebuvo eiliniai žmonės. Žydės buvo išimokšnusios, jaunesnioji dėstojavo Kauno Vytauto Didžiojo universitete. Tėtis labai džiaugėsi, kad ji sutiko mane pamokyti prancūzų kalbos.

Žydų mūsų kaime apsigyveno ir daugiau, gal aštuoniolė šeimos. Pamenu, kad tos tautybės žmonių dar prisiglaudę pas sūnevių Petrauską, tėvo draugą, tvirtą ūkininką.

Žuvančiųjų gelbėjimo kryžiumi apdovanojami asmenys, kurie nepasidavė mirtino pavojaus – jų ir šeimai, Antrojo pasaulinio karo metais gelbėjo žydus nuo načių genocido.

ką Praną Simokaitį, pas gydytoją Vytautą Zakavičių. V. Zakavičius juos, tikėdamasis išgelbėti mirties, parsivežė į kaimą, tačiau neligam.

Prisimenu, kaip dar nenutirpus sniegui su jaunosios žydės dukrele, gyvenusia pas mus, eidavome žibuokliauti į pamirkę. Ji buvo dar visai mažytė, nė į mokyklą nėjo. Šiaip žydai laisvai vaikščiojo po kaimą, lankė vien kitos, tačiau vieną dieną mūsų gyventojos iš kaimo grįžo sunerimusios, sakė, kad kažkas įskundė apie šiamie kaimie apsigyvenusius žydus. Pame-nu, kitą dieną mokykloje prie suolo priėjusi mokytoja tvyliai tarstelėjo, kad draugės Lipkės su kuria jau viename suole, mokyklo-

je nebebus...

Grįžusi namo išgirdau, kaip tėtis susijaudinęs pasakojo, ką ma-tes kaime: vyrus žydus varė į Sakius, moteris – kelė per Nemuną. Pavakary į namus antrą kartą at-ėjo policininkai. Tėtis tuos lietu-vious gerai pažinojo, bandė juos įkalbinti, bet išgirdo tik prašy-mą: „Jonai, renkis. Tu gal dar kaip nors išsisuksi, o jei bandysi bėgti, ir mus, ir tavę suskaudys...“

Tą pusiėnį suėmė visus kai-me gyvenusius žydus ir aštuonis kaimo gyventojos, savo namuose priglaudusius žydus. Tėtis vėliau pasakojo, kad būdamas Kauno ka-lėjime iš tolo dar matė pas mus gyvenusias žydes. Visus, kurie tuo-met buvo Kauno kaėjime, vokiečiai načiai sausudė IX forte. Tėtis – vienas iš laimingųjų, kuriam pa-sisekė išlikti. Jis buvo išvežtas į Kėdaimus aerodromu statyti. Ar-tėjant frontui, vokiečiai bombard-avo Kėdaimų aerodromą, bet tė-vui ir iš ten pavyko ištrukti svei-kam.

Kol tėtis buvo Kauno kaėjime, mama išsūtintė mane į aplau-kyti. Nuo mūsų kaimo buvo apie 74 kilometrus. Automobilių ne-buvo, tuomet susisiekdavo Nemu-nu plaukisu garlaiviu. Nuplau-kiau į Kauną, bet vokiečiai maneš į kaėjimą pas tėtį nepileido. At-gal į garlavį maneš irgi nepriėmė, artėjo frontas – aplinkiuose mi-škuose snarėtis narėjo įvairaus plauko kariškii. Kaune sutikau kaimietes moteris, atvežusias į miestą parduoti maisto, jos ir pa-siūlė rakti pesčioms grįžti į Kai-mą. Rankose spaudžiau nepad-duotą ryšulį su aušiniais batais, rubais ir maistu tėčiui. Kelionė

Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalija Grybauskaitė šilutiškėi Bronėi Eugenijai Liliėnei (centre) įteikė Žuvančiųjų gelbėjimo kryžį.

Iš asmeninio B. E. Liliėnės albumo

namo buvo sunki, ilga ir pavojinga – aplinkui viskas dundėjo – arti-nosi frontas. Ejomė visą naktį, tik apie pietus grįžau į kaimą pas

mamą. Ilgai verė mama, apskai-binusi mane, pavargusia ir išsekusi. Ji jau manė, kad liko ir be vyro, ir be dukters...

Šilutiškei – Prezidentės apdovanojimas

Apdovanojimai po mirties

Vytautas Zakavičius, Bronius Jociūčius, Jonas Petrauskas 1944 m. liepą nužudytį Kauno IX forte. Prano Simokaitio tikslai žūties vieta nežinoma. Patyręs daug kančių ir išbandymų, per stebuklą tuomet išsigelbėjo tik Jonas Janulaitis – Bronės Eugenijos Liliėnės tėvas. Vytautas Zakavičius 2001 m., po mirties, apdovanojamas Žuvančiųjų gelbėjimo kryžiumi, šios ceremonijos metu įamžinti ir jo bendražygiai, nužudyti ar nukentėjusiu už pagalbą žydams, vardais. 2002 m. V. Zakavičius pripažintas Pasaulio Tautų Tėsuolu.

Tėvas sugrįžo

Buvo gražas liepos pavakarys. Paprastai tokiu metu su tėva ser-davome gyvulus. Sulijo šuo, bė-gau pažūrėti, kas artinasi prie na-mų, ir mustėrau, prie vartelių sto-vėjo vienu kančiu, odo ir plauku žmogsta. Ne juokais išsigandau; žmo-gų mažai panaši smėkla mane šnekino, vadino vardui. Tik paskui, kai mama tą žmogysta kiūone pri-pylusi kubilus vandens išprausė, apskuto, nukirpo, po truputį apsi-pratavo, kad tai mano tėtis... Netru-ku vokiečiai man evakavo, o ūki-nius pastatus, kuriuose buvo įkū-re savo štabą – supleskino. Tėvas bu-vo pastatęs labai didelius, tvirtus ūkinius pastatus, ir Antano Sme-tonos net apdovanojimą yra gavęs.

Prisimindamas laikotarpį, kai buvo suimtas ir įkalintas, tėvas sa-vo išsigelbėjimą vadindavo Dievo apvaizdos darbu...

Laima PUTRIUVIENĖ

Parengė:

Daiva Jucikaitė

Skaitytojų aptarnavimo skyriaus vyr. bibliotekininkė

Šilutės F. Bajoraičio viešoji biblioteka